

materiál z dejín filozofie, prírodných i spoločenských vied a techniky, ktorý je organicky zapojený do textu a neruší logický výklad. Kniha je významným pokrokom vo výskume a výklade materialistickej dialektiky a posúva ho do novej roviny. Odráža, pravda, aj špecifické názory autorov, ktoré — ako sami uznávajú — nie sú vždy všeobecne prijaté. Kategórie, ktoré sa v práci označujú za ontologické, v skutočnosti majú svoj gnozeologický a logický aspekt (dokazuje to aj recenzovaná kniha); vzniká preto otázka výstavby jednotného kľúčového systému kategórií materialistickej dialektiky, ktorý by plnil ontologické, gnozeologické i logické funkcie. V knihe sa používa pojem bytia ako existencie, ale špeciálne sa neanalyzuje (prírodné a prírodnospoločenské bytie, objektívne a vedomé bytie, predmetný a myslený objekt). Správne sa v nej zdôrazňuje rozdiel medzi dialektickým (predmetným a gnozeologickým) protirečením a formálnologickým sporom, no v niektorých formuláciách sa neodlišujú dostatočne. Ťažko asi možno súhlasiť s názorom, že „pojem javu nepredstavuje zvláštne ťažkosti pre filozofickú analýzu“. (s. 113) Práve naopak, pojem javových foriem (prevrátených, iracionálnych, imaginárnych) je jednou z najťažších otázok filozofickej analýzy vôbec. Vymedzenie podstaty ako základu javových foriem je nedostatocné bez analýzy pôvodu tohto základu (aby sa nadhodnota mohla stať základom pre vysvetlenie zisku, renty a úroku, musel Marx objasniť jej pôvod). Vymedzenie kvality

ako jednoty prvkov a štruktúry je problematické, lebo štruktúra nie je len usporiadaním kvalitatívnych, ale aj kvantitatívnych, priestorových, podstatných atď. vzťahov. Analýza kvantity ako jednoty čísla a veličiny je nedostatočná už preto, že sám pojem čísla a veličiny predpokladá filozofickú kategóriu kvantity. Analýza pojmu miery sa v práci miestami redukuje na jej matematický a kybernetický rozbor. Problematická je napríklad charakteristika skoku ako pozitívnej spätnej väzby (teda ako niečoho podnieteného zvonka). Nevyhnutnosť, ktorá je realizáciou „jednej možnosti“, má povahu absolútnej nevyhnutnosti, kým reálna nevyhnutnosť je relatívna. Autori to sami dokazujú tam, kde hovoria o zákone ako o spektre možností a o historickosti vývinových zákonov. Pojem samopohybu a samovývinu sa síce vymedzuje pojmami imanentnosti, spontánnosti, vnútornej nevyhnutnosti atď., ale obsah týchto pojmov zostáva zatiaľ otvorený.

Význam recenzovanej knihy, ako napokon každej serióznej vedeckej práce vôbec, je teda nielen v tom, že určité problémy rieši a uzatvára celú jednu etapu diskusie o materialistickej dialektike, ale že zároveň otvára nové otázky a problémy, novú etapu vo výstavbe materialistickej dialektiky. Päťväzkové dielo sovietskych autorov *Materialistická dialektika* bude preložené do češtiny (v Nakladateľstve Svoboda). Nesporne príspeje aj k prehĺbeniu nášho výskumu v danej oblasti.

Václav Černík

KRITICKÝ NÁČRT POSTPOZITIVISTICKÉHO PROJEKTU VEDY

A. V. PANIN: Dialektický materializmus a postpozitivismus. Moskva 1981, 240 s.

Rast spoločenských funkcií vedy a vedeckého poznania vôbec je významným motívom prehľbujúceho sa záuj-

mu rôznych vedných oblastí o ich reflexiu. V storočí skutočne búrlivého rozvoja vedy, v období, keď sa veda

stáva spoločenským fenoménom primárneho významu, objektívne narastá potreba dôsledného filozofického, sociologického, ekonomického, metodologického či etického skúmania základov vedy a vedeckého poznávania, ich predpokladov a východísk, ale aj dôsledkov a možností. Filozoficky komplexný dialektickomaterialistický projekt vedy vznikol a formoval sa v kritickú kontrapozíciu s najvýznamnejšími buržoázno-filozofickými koncepciami vedy, medzi ktorými dominovali a dominujú koncepcie pozitivistickej proveniencie. V poslednom období je to najmä variant postpozitivismu, ktorý vystriedal a nahradil mimoriadne vplyvný a v rámci buržoázneho myslenia niekoľko desaťročí (od dvadsiatych až do päťdesiatych rokov) „vládnúci“ neopozitivistický projekt vedy. A práve monografia A. V. Panina *Dialektický materializmus a postpozitivismus* s podtitulom *Kritická analýza niektorých súčasných buržoáznych koncepcií vedy* ponúka zasvätený pohľad na postpozitivistické chápanie vedy prostredníctvom kritickej analýzy autorov jej predstaviteľov na strane jednej a súčasne riešenie mnohých problémov metodológie vedy z pozícií dialektického materializmu. Čitateľ tejto práce iste uvíta, že autor predtým, než analyzuje čiastkový problém jednotlivých predstaviteľov postpozitivistickej koncepcie vedy, stručne načrtáva celkový charakter a podobu najvýznamnejších postpozitivistických projektov vedy.

Vymedziť pojem „postpozitivismus“ a určiť jeho predstaviteľov spôsobuje určité problémy, pretože len veľmi ťažko môžeme načrtnúť invariantný filozofický základ mnohých postpozitivistických koncepcií vedy. K najvýznamnejším predstaviteľom postpozitivismu A. V. Panin radí K. Poppera, I. Lakatosu, J. Agassiho, P. Feyerabendu, T. Kuhna, S. Toulmina a iných. Vystupujúce proti logickému em-

pirizmu už od tridsiatych rokov (napr. K. Popper), ich kriticizmus sa prejavuje formovaním novej tradície buržoázno-filozofickej koncepcie vedy, založenej na snahe rehabilitovať metafyziku, analyzovať neobyčajne dôležitú problematiku rastu vedeckého poznania, určiť miesto racionálneho, teoretického vo vedeckom poznaní, skúmať vzťah dejín a metodológie vedy a pod. Načrtnuté problémy sú obsahom úvodnej kapitoly knihy A. V. Panina.

Ak logický pozitivismus považoval za kritérium demarkácie verifikačný princíp, uplatnením ktorého bolo možné rozlíšiť empirické od neempirických a teda formálnych alebo metafyzických výrokov, potom K. Popper svoju teóriu začína práve kritikou neopozitivistického kritéria verifikácie. Tvrdí o ňom, že je logicky neuspokojivé a nezodpovedá praxi vedeckého poznávania, nakoľko eliminuje z vedy takmer všetko, čo je pre ňu charakteristické a súčasne nie je schopné z vedy eliminovať astrológiu. Ako kritérium vedeckosti preto Popper uprednostňuje princíp falzifikácie, tzn. postup, podľa ktorého je potrebné odmietnuť teóriu, ktorá je aktuálne falzifikovaná. V ďalšej časti kapitoly o popperovskej metodológii autor analyzuje Popperovu koncepciu vedeckej metódy (formovanie hypotézy, jej predbežné hodnotenie, skúmanie stupňa jej prijateľnosti empirickou previerkou, rozhodnutie o osude hypotézy) a Popperovu teóriu rastu vedeckého poznania. Nakoľko však teória rastu vedeckého poznania (tzv. evolučná epistemológia) je záväzným Popperovej metodológie, autor nami recenzovanej práce predtým analyzuje ďalšie dve základné myšlienky tejto koncepcie: koncepcie hypotetizmu (vedecké poznanie má principiálne hypotetický charakter) a koncepciu objektívnosti poznania (vedecké poznanie nie je závislé od subjektu poznania).

Kritická analýza koncepcií súčas-

ného buržoázno-filozofického myslenia je účinná vtedy, ak (v duchu leninských princípov kritiky) vyúsťuje do plastického poukázania na prednosti dialektickomaterialistického riešenia problémov, ktoré sú riešené na pôde marxistického a nemarkistického filozofického uvažovania. Vo vzťahu k analýze popperovskej metodológie vedy túto funkciu plní druhá kapitola recenzovanej práce A. V. Panina *Marxizmus proti popperovstvu*. V koncentrovanej podobe autor zdôvodňuje odlišnosť dialektickomaterialistického kritéria vedeckosti od Popperovho negatívneho falzifikacionizmu, ktorému je možné vytknúť to, čo sám Popper vytýkal princípu pozitívnej verifikácie, t. j., že eliminuje z vedy mnohé koncepcie (marxizmus, newtonovskú koncepciu, Einsteinovu teóriu, ...), ktoré sú už zdôvodnenou súčasťou vedeckého poznania. V podobnom zmysle sú v uvedenej kapitole analyzované dialektickomaterialistické učenia o formách a metódach vedeckého poznania a protiklade s Popperovou metódou „domnienok a vyvrátenia“, resp. výberu a eliminácie hypotéz, ktoré sa v procese ich empirickej previerky prijímajú alebo odmietajú. Z pozícií dialektického materializmu je odmietnutá aj Popperova koncepcia objektívnosti poznania založená na tvrdení nezávislosti poznania od subjektu (negatívna časť popperovskej objektívnosti), resp. na názore, že poznanie je súčasťou autonómneho „tretieho sveta“ odlišného od „sveta fyzických vecí“ i „sveta stavov vedomia“. Objektívnosť poznania je potom chápaná ako jeho nezávislosť od subjektu i objektu poznania. Toto východisko je súčasne gnozeologickým zdrojom Popperovho konvencionalizmu. V závere tejto časti autor porovnáva dialektickomaterialistickú koncepciu rozvoja vedeckého poznania s popperovskou „koncepciou rastu vedeckého poznania“. Považuje ju za nedialektickú a

nematerialistickú, nakoľko „substanciou rozvoja poznania je podľa Poppera tretí svet, svet ideí, ktorý je nezávislý od človeka i od fyzikálneho sveta. Autonómia rozvoja vedeckého poznania označuje jeho nezávislosť od subjektívneho sveta nielen v geneticom, ale aj gnozeologickom zmysle.“ (s. 113)

Postpozitivismus by mohol byť chápaný ako relatívne samostatná etapa evolúcie široko chápaného pozitivistického hnutia, keby bol K. Popper ostal vo svojom snažení osamotený. Avšak práve preto, že Popper nielen vystihol niektoré kritické miesta filozofie vedy logického empirizmu, ale súčasne posunul spôsob riešenia aktuálnych problémov metodológie modernej vedy (aj keď miera jeho omylov a nepresností, resp. nepochopenia vnútornej dialektiky procesu vedeckého poznania je porovnateľná s nedostatkami koncepcie, ktorú kritizoval), získal si viacerých stúpcov a pokračovateľov, ktorí spolu s ním reprezentujú postpozitivismus vo filozofii vedy, resp. najprepracovanejšie a najvplyvnejšie koncepcie súčasnej buržoáznej filozofickej metodológie vedy. Spomedzi nich popredné miesto patrí I. Lakatosovi a jeho „metodológii výskumných programov“.

Lakatos pomerne skoro objavuje slabé miesta Popperovej metodologickej koncepcie, nepokúša sa koncepciu svojho učiteľa odmietnuť, ale modifikovať, „vylepšiť“, zmeniť ju tak, aby bola schopná vysvetliť dianie v súčasnej vede. Mení preto chápanie samotných metodologických koncepcií vedy a kritériá empirickej previerky uplatňuje na samotné tieto projekty, t. j. požaduje, aby metodologické projekty samotné boli empiricky overiteľné. V duchu upraveného Kantovho výroku „Dejiny vedy sú bez filozofie vedy slepé, ale filozofia vedy bez dejín vedy je prázdna“, za kritérium empirickej previerky metodologických

projektov považuje Lakatos fakty dejín vedy, ktoré majú byť nimi vyhovujúco opísané a vysvetlené. Vzťah medzi metodológiou vedy a jej dejinami chápe Lakatos ako jedno zo základných kritérií aplikácie a overovania metodologických projektov, ktoré funkčne nemôžu reagovať len na to, čo sa vo vede deje, resp. anticipovať to, čo sa udiat má, ale súčasne vysvetľovať to, čo sa udialo, prostredníctvom čoho veda dosiahla svoj súčasný stav. Zavedenie pojmu „výskumný program“ (jadro programu v podobe sumy konkrétnovedeckých a ontologických predpokladov, ochranný pás pomocných hypotéz, negatívna heuristika, pozitívna heuristika) bolo motivované snahou nájsť kritériá úspešnosti alebo heuristickej hodnoty vedeckých teórií, pričom „teória“ je podriadená „výskumnému programu“. Jednotlivé teórie vystupujú ako etapy rozvoja určitého výskumného programu. Rast vedeckého poznania je chápaný ako výsledok konkurenčného zápasu súperiacich výskumných programov. Lakatos však prehľbuje konvencionalistické založenie vlastnej metodológie (oproti Popperovi), svoju metodologickú pozíciu charakterizuje ako „kritický“ alebo „revolučný“ konvencionalizmus, stabilnosť, pevnosť a autonómnosť teoretického poznania, teórií (v rámci výskumného programu) vysvetľuje konvencionalistickým charakterom týchto programov. Z hľadiska marxistickej metodológie sú zaujímavé tri problémy, ktoré charakterizujú Lakatosovu „metodológiu výskumných programov“: otázka nutnosti uplatniť v metodológii pojmy typu „výskumný program“, vzťah medzi metodológiou a dejinami vedy a úloha dejín vedy pre rozvoj metodológie a hodnotenie výskumných programov v procese rozvoja vedeckého poznania z hľadiska ich progresívnosti (s. 143). Porovnáva júč riešenie týchto problémov na pôde marxistickej metodológie vedy v

kontrapozícií s Lakatosovou „metodológiou výskumných programov“, zdôvodňuje A. V. Panin Lakatosov skepticizmus a metodologický pesimizmus, ktorý je vyjadrený jeho vlastnými slovami. „Nazdávam sa“ — hovorí I. Lakatos — „že filozofia vedy je sprievodcom skôr pre historika vedy ako pre vedca... Je pre mňa ťažké zdieľať popperovský optimizmus v tom zmysle, že lepšia filozofia vedy predstavuje pre vedca významnú pomoc.“ (s. 158—159) V tomto zmysle pôvodný Lakatosov záujem o zdokonalenie popperovskej metodológie vedy neskončil úspešne, sám autor svoj pokus hodnotí skepticky. Avšak ešte výraznejšie sa skepticizmus pri hodnotení postpozitivistických metodologických koncepcií prejavuje v súvislosti s názormi P. Feyerabenda.

Evolúcia postpozitivistického hnutia sa uskutočňovala v podobe postupného prekonávania názorov K. Poppera, ktorého východiská sa ukázali byť príliš úzkymi a málo radikálnymi vo vzťahu k pôvodnému logickému empirizmu. Ak Lakatosov variant historických teórií potvrdenia možno kvalifikovať ako viacmenej radikálnu modifikáciu empirického modelu metodológie vedy, sám empirický model neodmieta, naopak, snaží sa zotrvať v jeho rámci. P. Feyerabend, aj keď vychádza z Popperovej empirickej metodológie, postupne sa od Poppera vzdala a nakoniec sa stáva jeho kritikom, resp. protivníkom, „dochádza nakoniec k záveru o neudržateľnosti empirizmu vo všetkých jeho variantoch a racionalistickým verziám empirizmu v metodológii kladie do protikladu koncepciu „metodologického anarchizmu“, ktorá gravituje k iracionalizmu“. (s. 160) Jej základom je názor o nutnosti teoretického pluralizmu, t. j. pluralizmu vedeckých teórií, resp. idea nesúmerateľnosti vedeckých teórií vo vzťahu k empirii, ktorá je dôsledkom neexistencie neutrálneho ja-

zyka pozorovania, v ktorom by sa „fixovala“ skúsenosť (neopozitivistický fyzikalistický jazyk považuje Feyerabend za ilúziu). Nakoľko je skúsenosť, interpretácia jej faktov závislá od teórie, nie je možné považovať ju za objektívny základ pre výber tej alebo inej teórie, a teda tento výber je potom aktom vedcovej voľby. Metodologický relativizmus („všetko je možné“) je postojom nedôvery v možnosť nájsť a uplatniť objektívne metodologické regulatívy vedeckého poznania, resp. výberu alternatívnych teórií. Veda sama, ako aj kritériá vedeckosti, sú našimi výtvormi, veda neslúži človeku preto, že je objektívne pravdivá, ale preto, že ju tvoríme podľa seba samých. Metodológ — hovorí Feyerabend — „sa podobá dadaistovi, nelenže nemá nijaký program, on je proti akémukoľvek programu“. (s. 166)

Z hľadiska marxistickej dialektickomaterialistickej metodológie nie je možné nevidieť niektoré pozitívne aspekty Feyerabendovej metodologickej koncepcie, predovšetkým východiská, spôsob a argumenty, ktoré používa pri kritike logického pozitivizmu a Poppera. Tento „negatívny program“ Feyerabendovej metodologickej iniciatívy, vyčerpávajúci sa kritikou neopozitivistických projektov, však netvorí základňu pre tvorbu vlastného prepracovaného projektu. Jeho metodologický anarchizmus a relativizmus sotva môže byť platformou, na ktorej by bolo možné realizovať konštruktívny rozvoj konkrétneho vedeckého bádania, je len skeptickou filozoficko-metodologickou reflexiou vedeckého poznania. Autor recenzovanej práce v tejto súvislosti oprávnene hovorí, že P. Feyerabend vlastne nijakú koncepciu vedy nevytvoril, zostal len v hraniciach kritiky metodológie empirizmu; metodologický anarchizmus nie je v skutočnosti koncepciou, skôr odmietnutím samotnej možnosti metodológie vied; v tomto zmysle Feyerabendova kon-

cepcia je výrazom a produktom krízy súčasnej buržoáznej filozofie vedy. Nádeje (od samého začiatku iluzórne), že metodologický anarchizmus sa môže stať nástrojom humanizácie vedy, že pomôže prekonať jej postupné hlbšie a hlbšie odcudzenie, sa nespĺnili a splniť nemožili, pretože zdroje humanizácie vedy ležia v celkom inej oblasti.

Antimetafyzický program nového pozitivizmu nebol ani tak dôsledný ako dôsledne presadzovaný. Nedostatok dôslednosti (mnohé výroky logického pozitivizmu nespĺňali podmienky kritéria verifikácie, a teda boli metafyzickými) však bol vykompenzovaný dôslednosťou v presadzovaní požiadavky odstrániť z horizontu vedeckých výrokov všetky výpovede, ktoré boli kvalifikované ako faktuálne nepotvrdené, a teda nevedecké či mimovedecké, jednoducho pseudovedecké. Za takéto považovali logickí pozitivistí všetky výroky filozofie v jej tradičnom chápaní. Antimetafyzika či antimetafyzický program vyústil do zdôrazňovaného antitradicionalizmu vo vzťahu k charakteru filozofických výrokov. Ak však tradičná filozofia odolala tlaku logického pozitivizmu, jeho antimetafyzický program neodolal argumentom, ktoré proti nemu postupne vzniesli predstavitelia nelen nepozitivistických koncepcií, ale aj postpozitivistickej etapy evolúcie tohto dodnes jestvujúceho hnutia buržoázneho filozofického myslenia. Počínajúc K. Popperom, celý postpozitivismus uskutočňuje obrat vo vzťahu k chápaniu miesta a významu „metafyziky“ vo vede a vedeckom poznaní, obrat v podobe rehabilitácie metafyziky vo vedeckom poznaní. Východiskom tejto rehabilitácie je názor, že nie každá teória, ktorá nie je empiricky potvrditeľná alebo vyvrátiteľná musí byť v dôsledku tohto faktu tiež nezmyselná, naopak, môže zohrať pozitívnu funkciu pri rozvoji vedeckého

poznania a pod. Skutočné kritérium racionálnosti takejto teórie nemôže byť preto redukované na empirickú potvrditeľnosť či vyvrátenie. Metafyzika môže byť (a častokrát je) generátorom, zdrojom plodných vedeckých myšlienok, ktoré môžu byť potvrdené iným spôsobom, než to požaduje rigorózný princíp verifikácie logického pozitivizmu. Aj P. Feyerabend zanechane rehabilituje metafyziku, tvrdí, že je schopná nielen plodiť vedecké idey, ale že je nutným komponentom rozvoja vedeckého poznania, pomáha profilovať vedecké teórie a v tomto zmysle je dokonca podmienkou existencie empirickej vedy. V rehabilitácii metafyziky však naďalej pokročil I. Lakatos, ktorý jej výroky nepovažuje len za vonkajšie podmienky vedeckého poznania, ale za integrálnu súčasť jeho metodológie vedeckovskumných programov, sú pre neho časťou vedeckého poznania. Relatívne najsystematickejšiu obranu metafyziky na pôde postpozitivizmu uskutočňuje koncom päťdesiatych rokov J. Watkins, ortodoxný stúpenec a pokračovateľ K. Poppera. Metafyzické koncepcie sú pre neho nielen možným (a veľmi častým) zdrojom vedeckého poznania, ale majú regulačný vplyv na formovanie vedeckých koncepcií. Niet pochybností o tom, že novoveké koncepcie mechanizmu, determinizmu či evolucionizmu (kvalifikované ako metafyzické) takúto funkciu mali.

Marxistická filozofia dôsledne prepracovala charakter a povahu vlastného funkčného pôsobenia vo vzťahu k vedeckému poznaniu. V tomto zmysle rehabilitácia významu filozofie pre nefilozofické poznanie sa vzťahuje výlučne na postpozitivistický program metodológie vedy, nakoľko ani nepozitivistické koncepcie súčasného buržoázneho filozofického myslenia tento problém riešiť nemuseli, pretože vplyv filozofie na vedu neeliminovali, resp. nepopierali ho. Existuje však ne-

málo rozdielov principiálnej povahy v chápaní miesta a významu filozofie pre vedecké myslenie medzi marxistickou filozofiou a metafyziku rehabilitujúcim postpozitivismom. A práve týmito rozdielmi sa A. V. Panin zaoberá v druhej časti piatej kapitoly svojej práce, ktorú výstižne nazýva *Marxizmus a postpozitivismus o úlohe filozofie v rozvoji konkrétnych vied*. Základný rozdiel spočíva v tom, že podmienkou možnosti uplatňovať metodologickú a svetonázorovú funkciu filozofie je formovanie a budovanie takého filozofického projektu, ktorý sám je kognitívne obsažný, predstavuje obraz sveta (verifikovaný špecifickým spôsobom). Radikálna kontrapozícia vedeckého a filozofického poznania v neopozitivizme i postpozitivizme však nedovoľuje aktualizovať (prinajmenšom nie dôsledne) vplyv filozofie na rozvoj konkrétnych vied.

Posledná kapitola Paninovej práce je venovaná chápaniu problému racionálnosti v marxizme a postpozitivismizme. Je však potrebné povedať, že postpozitivismus (jeho predstavitelia sami seba považujú za „kritických racionalistov“) sám pojem racionalizmus neinterpretuje v klasickom slova zmysle, t. j. ako gnozeologickú pozíciu, pre ktorú je charakteristické výlučné akceptovanie rozumu ako zdroja vedeckého poznania. Popper sám pod racionalizmom rozumie pozíciu v podobe snahy riešiť „čo možno najviac problémov apelom na rozum, t. j. jasné myslenie a skúsenosť, nie na emócie“. (s. 206) V rámci svojho falzifikacionizmu kvalifikuje racionálny postup ako postup uplatnenia formálnologických procedúr a skúsenostných operácií s cieľom metodologicky analyzovať určitú teóriu. Namiesto tzv. totálneho racionalizmu ponúka Popper svoju koncepciu „kritického racionalizmu“. Panin však nezostáva len pri analýze Popperovho projektu racionalizmu, ale rovnako podrobne analyzuje

aj chápanie racionalizmu v dielach Popperových stúpcov a pokračovateľov, najmä W. Bartleyho, I. Lakatosa, P. Feyerabenda, T. Kuhna, aby v závere tejto časti svojej práce načrtol dialektikomaterialistický projekt racionalizmu. Ak postpozitivistický projekt racionalizmu je založený na gnozeologickej príliš úzkom, scientisticom východisku, chápanie vedy ako samostatnú, relatívne uzavretú časť ľudského poznávania, dialektikomaterialistický projekt je celkom iný. Veda je v ňom chápaná ako jeden z viacerých druhov prakticko-duchovnej činnosti človeka, je súčasťou racionálnosti ľudskej činnosti, ktorá je determinovaná — okrem iného — aj ideálnymi modelmi budúcnosti, racionálnosť vedeckého myslenia je spájaná (nie však výlučne) s jeho logickou usporiadanosťou, pričom prekonáva úzko pochopený logický projekt racionálnosti, resp. jej redukciu na formálno-logické chápanie.

V závere práce *Dialektický materializmus a postpozitivismus* autor zdôrazňuje, prečo sa predstaviteľom „kritického pozitivismu“ (postpozitivismu) nepodarilo vyriešiť a uspokojivo rozvinúť problémy a ťažkosti, s ktorými sa rovnako neúspešne borili predstavitelia metodologickej koncepcie

logického empirizmu. Filozofická reflexia vedy nikdy s konečnou platnosťou nebude môcť formulovať vlastné projekty, veda je dynamický systém, ktorého proces vnútorného vývinu sa sústavne akceleruje. Postpozitivistickí diagnostikovali viaceré problémy, ktoré musí súčasná metodológia vedy riešiť, predstavujú určitý posun v metodológii pozitivistickej evolúcie, ich iniciatíva však zatiaľ vyúsťuje do skepticizmu Feyerabendovho „metodologického anarchizmu“ či presvedčenia, že filozofia vedy, resp. metodologické koncepcie vedy jej konkrétnemu rozvoju len veľmi málo pomôžu.

Kniha A. V. Panina je cenným príspevkom ku kritikej analýze súčasných buržoázno-filozofických koncepcií. Pre nášho čitateľa predstavuje relatívne plastický obraz o súčasnej etape evolúcie pozitivistického hnutia, o ktorej sa v našej literatúre len sporadicky a málo sústredene, resp. bez nárokov na obsiahnutie celého postpozitivismu objavujú (najmä) časopisecké zmienky. Fenomén postpozitivismu by si však vyžadoval rozsiahlu kritickú analýzu, čím by sa vyplnila medzera v skúmaní dejín celého pozitivistického hnutia.

František Mihina

TEORETICKÉ PROBLÉMY SPOLOČENSKO-EKONOMICKÝCH FORMÁCIÍ

CH. N. MOMDŽIAN a kol., Teoretické problémy spoločensko-ekonomických formácií. Pravda, Bratislava 1981, 304 s.

Na podklade materiálov z diskusií o problémoch spoločensko-ekonomických formácií v Akadémii spoločenských vied pri ÚV KSSZ vznikol zborník *Teoretické problémy spoločensko-ekonomických formácií*.

Jeho autori pod vedením Ch. N. Momdžiana v desiatich kapitolách hovoria o teoretických a metodologic-

kých otázkach, spojených s genézou, štruktúrou a funkciami, ako aj ďalšími vývinovými perspektívami spoločensko-ekonomických formácií, a to z hľadiska historického materializmu, marxistickej historiografie a všeobecnosociologickej teórie.

Vzhľadom na to, že skúmaná kategória „spoločensko-ekonomickéj for-